

HALINA TROCKA

10-lecie Muzeum Ruchu Spółdzielczego w Polsce

Od chwili otwarcia w Nałęczowie Muzeum Ruchu Spółdzielczego w Polsce minęło 10 lat. Idea Muzeum, powołanego do życia 28 września 1968 r., narodziła się jeszcze w lutym 1918 r., a jej twórcą był dr Franciszek Stefczyk — pionier polskiej spółdzielczości oszczędnościowo-pożyczkowej, który na I zjeździe Przewodników Polskiej Kooperacji w Lublinie przedstawił swoją koncepcję. Uczestnicy konferencji przyjęli ją z uznaniem.

Dążąc do realizacji swojego projektu, Franciszek Stefczyk, jako dyrektor Spółdzielczego Instytutu Naukowego w Krakowie, utworzonego w 1919 r. po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, zalecił gromadzenie materiałów historycznych polskiego ruchu spółdzielczego. Jednak materiały zebrane przez ośrodek krakowski a także gromadzone w Bibliotece Publicznej m.st. Warszawy padły ofiarą działań wojennych podczas II wojny światowej.

Idea Franciszka Stefczyka utworzenia muzeum gromadzącego pamiątki historyczne polskiej spółdzielczości zrealizowano dopiero w Polsce Ludowej. Wniosek o powołaniu Muzeum został zaakceptowany przez Prezydium Naczelnej Rady Spółdzielczej, która zleciła Spółdzielczemu Instytutowi Badawczemu zajęcie się tą sprawą pod względem merytorycznym.

Rozesłany przez Instytut w grudniu 1967 r. apel do działaczy i organizacji spółdzielczych o nadsyłanie materiałów spotkał się z życzliwym poparciem. Wspólnym wysiłkiem spółdzielców i instytucji spółdzielczych — zwłaszcza ich centralnych związków — w ciągu 2 lat zorganizowano projektowaną placówkę pod nazwą „Muzeum Ruchu Spółdzielczego w Polsce”. Jej siedzibą stał się zabytkowy budynek dawnej Państwowej Szkoły Spółdzielczości Rolniczej w Nałęczowie, w którym część parteru, zawdzięczając życzliwości Zarządu Głównego CRS „Samopomoc Chłopska”, przydzielono na pomieszczenia muzealne.

Po przeprowadzeniu prac remontowych i adaptacyjnych, w dniu 28 września 1968 r. zainaugurowano pierwszą ekspozycję muzealną pod nazwą „100 lat spółdzielczości polskiej”.

Muzeum, jako samodzielna placówka państwowa, podlegało nadzorowi Wydziału Kultury WRN w Lublinie we współdziałaniu z Naczelną Radą Spółdzielczą w Warszawie. Placówka działała na podstawie Statutu zatwierdzonego przez Prezydium WRN w Lublinie w dniu 3 września 1968 r. (uchwała Nr 92). W pierwszym okresie swego istnienia Muzeum borykało się z trudnościami finansowymi i lokalowymi. Frekwencja zwiedzających była bardzo niska, nie przekraczała średnio 17 osób miesięcznie. W 1970 r. Zarząd Główny CRS przekazał Muzeum dalsze dwie kondygnacje budynku.

Różnorodne trudności powiązane z nadzorowaniem Muzeum Ruchu Spółdzielczego w Nałęczowie, skłoniły w 1972 r. Prezydium WRN w Lublinie do przekazania tej placówki Naczelnej Radzie Spółdzielczej.

Zgodnie ze statutem, ustalającym cele i zadania Muzeum, jego organizację i gospodarkę finansową, wybrano spośród przedstawicieli centralnych związków spółdzielczych Radę Muzeum, jako organ doradczy i opiniodawczy. Do Rady weszli

także reprezentanci Muzeum Okręgowego w Lublinie i Zespołu Szkół Zawodowych CRS w Nałęczowie, oraz przedstawiciel Spółdzielczego Instytutu Badawczego w Warszawie. Rada Muzeum działa za pośrednictwem swych organów: prezydium, oraz dwóch, a od 1976 r. trzech komisji: Programowej, Oświatowej i Historycznej. Jedną też z pierwszych spraw przedyskutowanych przez nową Radę był „Trzyletni Program Rozwoju Muzeum na lata 1973—1975”.

Program wytyczał główne kierunki działalności na najbliższe trzy lata, koncentrując się zwłaszcza na dwóch podstawowych zadaniach: gromadzeniu materiałów oraz realizacji nowych ekspozycji muzealnych, co przewidywano po wykonaniu generalnego remontu budynku Muzeum i jego adaptacji do nowych potrzeb. Gromadzeniu materiałów przyznano priorytet, zapewniało ono bowiem dostawę eksponatów do czterech nowo uzyskanych sal wystawowych.

Warunkiem właściwej realizacji gromadzenia eksponatów było uporządkowanie i właściwe sklasyfikowanie zbiorów już istniejących, zgodnie z przepisami obowiązującymi w muzealnictwie polskim. Podzielono je na 2 grupy: książki i czasopisma, którymi zajęła się pracownia biblioteczna Muzeum, oraz materiały o charakterze muzealiów — domenę pracy Działu Gromadzenia Materiałów. Biblioteka rozpoczęła opracowywanie trzech rodzajów katalogów dla książek (alfabetyczny, rzeczowy i tzw. „specjalny”) i dwóch typów katalogów dla czasopism. Dział Gromadzenia Materiałów zajął się porządkowaniem i ewidencjonowaniem muzealiów, zakładając nowe księgi wpływów i odrębne księgi inwentarzowe, uwzględniające specyfikę eksponatów, uprzednio zweryfikowanych, co usunęło ze zbiorów pozycje przypadkowe i nieprzydatne.

Równoległe z pracami nad porządkowaniem i zabezpieczeniem istniejących już eksponatów, Muzeum podjęło starania o nowe materiały za pośrednictwem kwerend archiwalnych, zakupów, apeli do działaczy spółdzielczych, centralnych związków spółdzielczych i ich Komisji Historycznych. Uruchomiono też akcję pamiętnikarską z lat wojny i okupacji hitlerowskiej.

W wyniku tak szeroko rozwiniętej działalności dla pozyskania nowych materiałów do Muzeum, placówka ta pod koniec 1974 r. miała 2389 muzealiów, 3310 książek i 120 tytułów czasopism spółdzielczych i ogólnohistorycznych.

W latach 1975—1978 Muzeum kontynuowało zapoczątkowane przez siebie prace. W tym też okresie Muzeum przeprowadziło 50 kwerend materiałowych w różnych instytucjach i u działaczy spółdzielczych. W wyniku kwerend Muzeum uzyskało dokumenty, fotografie, opracowania i pamiętki po: Józefie Domicie, Stanisławie Dipplu, Józefie Jasińskim, Zygmuncie Fuksie, Andrzej Gajewskim, Antonim Gandeckim, Stanisławie Sołkiewicz, Ignacym Piosiu, Stanisławie Żabickim, Marii Orsetti, Stanisławie Tołwińskim i wielu innych.

Akcja pamiętników, wspomnień i relacji z lat wojny i okupacji hitlerowskiej dała też poważne plony. W latach 1974—1977 wpłynęło 64 opracowań o charakterze pamiętnikarskim, dając zaczątek poważnej kolekcji źródeł do dziejów polskiego ruchu spółdzielczego w tym okresie. Zbiór ten uzupełniły materiały z konkursów na wspomnienia, organizowanych przez niektóre Komisje Historyczne central spółdzielczych, jak np. CZSBM (15 prac).

Proces zdobywania materiałów dla Muzeum w latach 1974—1978 charakteryzował się systematycznym wzrostem eksponatów. W zakresie muzealiów — w końcu 1974 r. miało Muzeum 2389, w połowie zaś 1978 r. — 8637 jednostek muzealnych. W końcu 1974 r. biblioteka liczyła 3310 książek i 120 tytułów czasopism. W połowie 1978 r. biblioteka dysponuje zbiorami w postaci 4623 książek i 160 tytułów czasopism.

Biblioteka muzealna prowadzi nadal 3 rodzaje katalogów dla książek i 2 dla czasopism, łącznie 27 tys. kart katalogowych.

Dział Gromadzenia Materiałów prowadzi księgę wpływu, dwie księgi inwentarzowe, katalog negatywów fotograficznych, skorowidz-kartotekę muzealników liczącą 4400 kart oraz niedawno założony katalog naukowy eksponatów a także księgę inwentarzową fotografii.

Stale poszerzająca się baza materiałowa Muzeum i towarzyszące jej porządkowanie zbiorów umożliwiają różnym środowiskom korzystanie z tego źródła informacji do prac naukowych, magisterskich, doktorskich, habilitacyjnych, oraz do różnych innych opracowań, podejmowanych przez młodzież szkolną, działaczy spółdzielczych, społecznych i politycznych.

Najliczniejszym gronem korzystającym ze zbiorów Muzeum są studenci-magistranci, piszący prace z zakresu problematyki spółdzielczej, zwłaszcza na UMCS w Lublinie i WSP w Kielcach.

Dobrze zorganizowane i uporządkowane zaplecze w postaci zbioru materiałów stało się niezbędną bazą dla organizowanych przez Muzeum wystaw. W 1973 r. opracowano założenia do scenariuszy czterech nowych ekspozycji o charakterze stałym. Były one tworzywem dla szczegółowych już scenariuszy, których napisania podjęli się: 1) Genowefa Łopatka — do ekspozycji „Początki spółdzielczości na ziemiach polskich do 1918 r.”, 2) Zbigniew Świtalski — „Spółdzielczość polska w okresie międzywojennym (1918—1939)”, 3) Halina Trocka — „Spółdzielczość polska w okresie okupacji hitlerowskiej (1939—1945)”, 4) Scenariusz czwartej wystawy, „Spółdzielczość w PRL” był dziełem zbiorowym 14 autorów, przeważnie członków Rady Muzeum, odpowiedzialnych za przygotowanie materiałów do poszczególnych dziedzin spółdzielczości w okresie 30-lecia Polski Ludowej. Nowe wystawy¹⁾ otwarto 30 października 1974 r. w odremontowanych wnętrzach, obejmujących 313 m² powierzchni ekspozycyjnej oraz około 300 m² powierzchni pomieszczeń administracyjnych i gospodarczych.

Rozpoczął się nowy etap w rozwoju placówki, której zadaniem stała się jej popularyzacja i upowszechnienie, drogą prowadzenia akcji informacyjno-propagandowej dla zwiększenia liczby zwiedzających. Pierwszym uczynionym wówczas krokiem było przyciągnięcie do Muzeum młodzieży szkolnej i akademickiej. Pierwszą z nich starano się pozyskać przez zwolnienie z opłat za bilety wstępu oraz zainicjowanie tzw. „lekcji muzealnych” dla uczniów Zespołu Szkół Zawodowych CZSR w Nałęczowie, wychodząc z założenia, że zwiedzanie ekspozycji przez młodzież winno być traktowane jako pomoc w opanowywaniu przez nich wiedzy w dziedzinie historii i ekonomiki spółdzielczości. Nawiazanie kontaktów ze studentami wyższych uczelni stało się możliwe dzięki oddaniu do użytku w 1975 r. wyremontowanego pomieszczenia na I piętrze budynku; zorganizowano w nim czytelną dostępną dla szerokiej publiczności. Zacieśniono też współpracę ze środowiskiem nałęczowskim i jego sanatoriami, domami wczasowymi, organizacjami turystycznymi, zachęcając do zwiedzania wystaw. W latach 1977 i 1978 Muzeum ogłosiło 2 konkursy na najlepszego przewodnika turystycznego, zaś w 1978 r. został rozpisany konkurs dla uczniów szkół spółdzielczych na najlepsze pisemne opracowanie dotyczące ekspozycji w Muzeum Ruchu Spółdzielczego.

Popularyzacji Muzeum w społeczeństwie służyły też jego wydawnictwa własne i edycje przez nie inspirowane. W latach 1974—1978 staraniem Muzeum ukazały się:

1) Szczegółowe omówienie treści poszczególnych ekspozycji Autorka opublikowała w artykule pt. Nowe ekspozycje w Muzeum Ruchu Spółdzielczego w Nałęczowie, „Spółdzielczy Kwartalnik Naukowy” nr 2/1975, s. 131—141.

4 roczniki Informatora za lata 1973—1977, dwa barwne foldery, jedna broszura, dwa afisze informacyjne, jeden barwny plakat, kolorowy albumik-składanka z fotografiami wewnątrz ekspozycyjnych i ekspонатów, dwie wersje karty pocztowej: czarno-biała i kolorowa z wizerunkiem budynku Muzeum, oraz wkładka w wersji angielskiej do folderu przeznaczona dla turystów zagranicznych.

Muzeum podejmowało też starania, aby o jego działalności było informowane społeczeństwo za pośrednictwem prasy, radia i telewizji. W latach 1974—1978 ukazały się 43 artykuły na temat Muzeum w prasie spółdzielczej i ogólnopolskiej. W 1975 r. Polskie Radio nagrało audycję dla Polonii Zagranicznej, zaś w 1977 r. Telewizja Polska przygotowała krótkometrażowy barwny film o Nałęczowie, poświęcając w nim bardzo wiele miejsca ekspozycjom Muzeum. Krótka wzmianka o tej placówce miała też miejsce w Dzienniku Telewizyjnym w związku z otwarciem nowych wystaw w 1974 r.

Począwszy od 1976 r. Muzeum wprowadziło nowe formy współpracy ze środowiskiem — popularyzując swe osiągnięcia w szerszych niż dotychczas kręgach społeczeństwa — drogą akcji odczytowej i organizowania czasowych wystaw okolicznościowych. Pomędzy obu tymi formami zachodziła często ścisła korelacja wskutek powiązań tematu prelekcji z tematyką organizowanej w Muzeum wystawy. Tak np. wystawie „Spółdzielczość w służbie książki” towarzyszył odczyt Ryszarda Zięby pt. Historia oprawy książki, wystawie „Gobeliny Ładu” — prelekcja dr Ireny Huml „Przeszłość i teraźniejszość Spółdzielni Artystów-Plastyków „Ład”, zaś wystawie poświęconej Romualdowi Mielczarskiemu — odczyt doc. dr. Zbigniewa Świtalskiego pt. Romuald Mielczarski — budowniczy związku „Społem”.

Czasowe wystawy okolicznościowe obok tematyki spółdzielczej uwzględniały problemy kulturalno-oświatowe i artystyczne, związane z organizowanymi w kraju ogólnopolskimi lub regionalnymi obchodami i rocznicami, jak np. „Dni Oświaty, Książki i Prasy”, „Dni Nałęczowa”, rocznica Rewolucji Październikowej. Przykładem tego mogą być następujące ekspozycje: „Architektura Zabytkowa Lubelszczyzny w fotografii Zbigniewa Zugaja”, „Radziecki Uzbekistan”, „Plakat Spółdzielczy w Polsce Ludowej”, „Pionierzy spółdzielczości w dziełach polskich artystów (portret olejny i rzeźba)”. Organizowane w Muzeum imprezy starano się w miarę możliwości uatrakcyjnić za pomocą wyświetlanych przeźroczy lub krótkometrażowych filmów dokumentalnych, jak np. w przypadku odczytu Stefana Paczosa pt. Zygmunt Chmielewski — nałęczowianin i pionier polskiej spółdzielczości rolniczej (seria przeźroczy), lub prelekcji Tadeusza Madlera pt. Idea Stanisława Staszica o współdziałaniu — której towarzyszyła projekcja filmu „Stanisław Staszic”.

Realizację tych zamierzeń ułatwił zakupiony przez Muzeum w latach 1976—1977 sprzęt audiowizualny (automatyczny rzutnik do przeźroczy i wąskotaśmowy aparat filmowy). W tym też czasie założono w Muzeum własną filmotekę, obejmującą filmy o tematyce spółdzielczej. Nawiazano też kontakty z Zarządem Spółdzielczej Wytwórni Filmowej.

W latach 1976—1978 Muzeum zorganizowało łącznie 9 odczytów i prelekcji oraz 12 czasowych wystaw okolicznościowych, z których dwie urządzone były poza Nałęczowem. Pierwsza z nich pt. 100 lat spółdzielczości pracy w Polsce, eksponowano w Krakowie w Teatrze im. Juliusza Słowackiego, drugą pt. Pionierom spółdzielczości rolniczej — w Warszawie w Domu im. Franciszka Stefczyka przy ul. Wareckiej 11a. Obie wystawy miały charakter jubileuszowy i wykonano je na zamówienie centralnych związków spółdzielczych (CZSP i CZSR), przyczyniając się do zacieśnienia przez Muzeum trwalszych więzi z tymi instytucjami.

Począwszy od 1977 r. do każdej wystawy okolicznościowej Muzeum przygotowuje informacyjną ulotkę o charakterze przewodnika, rozpowszechnianą bezpłatnie wśród zwiedzających.

Nowe formy działania Muzeum (odczyty i czasowe wystawy okolicznościowe) wzbudziły zainteresowanie placówką szerszych niż dotychczas kręgów społeczeństwa, np. środowisk nauczycielskich i artystycznych. Fakt ten wpłynął w konsekwencji na wzrost frekwencji w Muzeum. I tak np. o ile pod koniec 1975 r. frekwencja roczna wynosiła 3925 osób — w 1976 r. wzrosła ona do 5000 osób. W 1978 r. do końca trzeciego kwartału, Muzeum odwiedziło 5200 osób. Wśród zwiedzających, obok wycieczek krajowych, były grupy cudzoziemskie, zjawiające się indywidualnie lub zbiorowo, np. spółdzielcy z Afryki, Ameryki Południowej, Indii, turyści brytyjscy, francuscy, niemieccy i z krajów demokracji ludowej.

W ostatnich trzech latach do obowiązków placówki włączono kompleks spraw związanych z klimatyzacją wnętrz muzealnych i zabezpieczeniem zbiorów przed kradzieżą i pożarem. Wiele też uczyniono dla podniesienia poziomu estetyki wnętrz muzealnych i terenu otaczającego sam budynek.

Muzeum działa w oparciu o plany* roczne, które bazują na „Czteroletnim Planie Rozwoju Muzeum”, wytyczającym kierunek prac tej placówki aż do 1980 r. W myśl jego założeń, Muzeum w najbliższych latach będzie: rozwijać akcję zbierania materiałów, mając na celu uzupełnienie braków i luk w istniejącym dotychczas zbiorze eksponatów; kontynuować organizowanie czasowych wystaw okolicznościowych na bazie gromadzonych przez Muzeum materiałów, dążyć do rozszerzenia swoich możliwości lokalnych przez uzyskanie nowych powierzchni magazynowych dla eksponatów i pomieszczeń dla prowadzenia działalności kulturalno-oświatowej, co wiąże się z zaplanowaną adaptacją poddasza budynku; współpracować, jak dotychczas, z działaczami polskiego ruchu spółdzielczego, którzy w ramach swej pracy społecznej w dużym stopniu przyczynili się do rozwoju Muzeum Ruchu Spółdzielczego w Natchowie.